

Acta historico-oeconomica. Časopis za ekonomsku povijest. 22. Zagreb 1995. 151 strani

Nekdanja jugoslovska, zdaj seveda hrvaška revija za gospodarsko zgodovino še vedno izhaja, čeprav z zamudo, ker se bori z velikimi finančnimi težavami. Zdi se, da to brez izrednih naporov glavnega in odgovornega urednika dr. Ivana Ercega ne bi bilo mogoče. Pred nedavnim sem prejel vol. 22 za leto 1995.

Prvi prispevek v njem je Kratak prilog za upoznavanje modruškega urbara (1486) (str. 7–23) Ivana Ercega. V njem prikazuje različne podatke, ki osvetljujejo gospodarske razmere in podložniške odnose v desetih krajih nekdanj obsežnega modruškega gospostva v lasti kneza Bernardina Frankopana.

Šime Perić objavlja Prilog poznavanju uzgoja duhana u Dalmaciji (str. 25–33). Tobak so v Dalmaciji gojili že v 18. stoletju. Po avstrijski pridobitvi Dalmacije je ta zaradi monopolnih razlogov prepovedala to pridelovanje in ga dovolila šele leta 1884, čeprav so tobak ves čas skrivoma gojili. Pisec je zato za dobo trideset let (do 1914) zbral precej zanimivih literaturnih in arhivskih podatkov.

Mira Kolar-Dimitrijević je prispevala razpravo Ekonomski podaci o gospodarstvu Hrvatske do 1945. godine (str. 35–53). Na podlagi raznih objavljenih finančnih, bančnih in gospodarskih »kompasov« je prikazala, kakšne so bile možnosti tujih in domačih vlagateljev v razne gospodarske projekte na Hrvaškem od 1848 do 1941.

Stjepan Matković je napisal sestavek Pomorski promet Splita izmedju dvaju svjetskih ratova (str. 55–73). Na podlagi objavljenih virov in literature je nazorno prikazal pomorski promet na tem območju. Posebno pozornost je namenil normativnim in drugim aktom, ki so tvorili podlago za ves pomorski promet.

Ivan Erceg je kot nekak povzetek predvidenega večjega dela objavil Uvod u ekonomsku povijest (Izvori, pomoćne povijesne discipline i metodologija) (str. 75–89). Gre za prikaz disciplin, virov, kritike, interpretacije in metod v gospodarski zgodovini. Zanimive so navedbe zgodovinsko ekonomskih del za Hrvaško od *De administrando imperio* (913) do Bericht der Handels- und Gewerbekammer für Kroatien (1853, 1854, 1858, 1860).

Vlatka Filipčić je prispevala razpravo Gradnja pruga u sjeverozapadnoj Hrvatskoj do 1918 godine (str. 91–104). Delo temelji na nekaj objavljenih virih in na literaturi ter prikazuje izgraditev železniške mreže na širšem območju Hrvaškega Zagorja.

Zlata Živaković-Kerže je objavila Osnivanje i djelovanje Obrtničkog udruženja u kotaru Ilok od 1927–1941 (str. 105–127). Na podlagi arhivskih virov in literature obdeluje stanje obrti v letih velike gospodarske krize in po njej.

Ivan Erceg objavlja strokovni članek Obavijest i znanstveni osvrt na dva ekonomsko-povijesna djela (str. 129–139). V njem s stališča Hrvaške obravnava in dopolnjuje knjigo David F. Good, *Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750–1914, Forschungen zur Geschichte des Donauraumes, Band 7, Herman Böhlau Nachf. Wien-Köln-Graz, 1986, 290 str.* Kritika se nanaša predvsem na dejstvo, da je v delu upoštevana le nemška, ne pa tudi slovanska in madžarska literatura. V drugi knjigi: Antonio Di Vittorio – Sergio Anselmi – Paola Pierucci: *Ragusa (Dubrovnik) una repubblica adriatica – Saggi di storia economica e finanziaria – cispalino. Istituto Editoriale universario, Monduzzi Editore, Bologna, 1994, 312 str.*, prikazuje in dopolnjuje 12 znanstvenih razprav iz obravnavane tematike.

Zadnji je strokovni članek Ivana Ercega Fond arhivske građe (filmovi) srijemske županije iz godine 1827/28. u Budimpešti i u Srijemskim Karlovcima (str. 141–150). Prikazan je podroben seznam davčnega popisa iz let 1827–1835, s katerim so urejana razna davčna vprašanja, zlasti državna kontribucija (*De regni conscriptione pro adjuntione Portarum deservitarum*).

Pri prikazu prejšnjih števil te revije sem že nekajkrat omenil, da povzetki v nemškem jeziku ne ustrezajo. Tako je tudi v št. 22. Ne samo, da večinoma niso uporabljeni običajni nemški izrazi iz ekonomske zgodovine, temveč tudi številni naravnost napačni izrazi (die Leibeigenen namesto die Untertanen, der Lehsherr namesto Grundherr, der Besitz nam. der Bauerngrund, die Hufe, Hube, der Herrscher nam. die Territorialgrundherrschaft, itn.). Škoda, ker se tako vrednost razprav v očeh tujcev močno razvrednoti.

Jože Maček

500 let kolegiatnega kapitlja v Novem mestu. Dolenjski zbornik 1996. Novo mesto : Dolenjski muzej, 1997. 252 strani.

Za Dolenjski zbornik, ki nosi letnico 1996, bi lahko rekli, da predstavlja piko na i vrsti prireditve, ki so se zvrstile od leta 1993 dalje, ko je kolegiatni kapitelj, ta ugledna novomeška in splošno slovenska cerkvena ustanova praznovala 500-letnico ustanovitve. Načrtovano je bilo, da bi ta številka vsebovala vse

referate, ki so bili vključeni v program dvodnevnega mednarodnega simpozija, ki je 22. in 23. aprila 1993 potekal v prošnji in je želel osvetliti pomembnejše vidike zgodovine kapitlja. Urednik zbornika dr. Stane Granda v uvodniku pove, da vseh 22 prispevkov ni bilo mogoče dobiti; čakanje nanje pa je bil glavni razlog, da je zbornik izšel šele v začetku leta 1997. Tako tokratni zbornik prinaša 18 prispevkov 17 avtorjev, ki skupaj z drugimi publikacijami, izdanimi ob istem jubileju (razstavni katalog, Prošti novomeškega kapitlja 1493–1993, popis Kapiteljski arhiv Novo mesto), zaokroženo postavlja častljivo dolenjsko ustanovo v njeno zgodovinsko ozadje in v slovenski cerkveno-narodni okvir ter hkrati nudi dodatne možnosti njenega spoznavanja.

Globalna in groba razdelitev obravnavanih in objavljenih prispevkov nam omogoča, da jih razdelimo v dva osrednja sklopa: kapitelj v svojem bistvu in v razgibanih dejavnostih ter nekateri posamezni vidiki cerkvene navzočnosti v Novem mestu. Kakšno mesto in vlogo imajo kapitlji (stolni in kolegiatni) v zgodovini Cerkve in še posebej na Slovenskem, pojasnjuje prispevek Franceta Dolinarja.

Predzgodovini prostora, kjer se nahaja prošnja in kapiteljska cerkev in ima že dolgo naselitveno tradicijo, ter dvema arheološkima najdiščema (Marof in Kapiteljska njiva), ki sta v lasti novomeškega kapitlja, je namenjena razprava že pokojnega Toneta Kneza z naslovom Arheološko pričevanje kapitlja. Vlogo novomeškega kapitlja v urbanistični zasnovi Novega mesta, ki po svojih gradbenih in urbanističnih značilnostih predstavlja izjemo glede na druga srednjeveška mesta v celinskem delu Slovenije, obravnava Jelka Pirkovič. Za ustanovitev in utrditev mesta kapitlja v družbi drugih cerkvenih ustanov so bile pomembne številne listine. Za obdobje 1493–1509 jih izstopa kar osem, med katerimi nekatere po svoji strukturi in obliki pritegnejo posebno pozornost. Za njihovo predstavitev in transkripcijo je v svojem prispevku poskrbel Božo Otorepec; prepisi so objavljeni v prilogi. Skupnost kanonikov v Novem mestu je bila ustanovljena iz pastoralnih razlogov in takšna je bila tudi utemeljitev, ki so jo pripravili pobudniki. V teku stoletij so v oskrbo kapiteljskih članov prišle številne župnije na Dolenjskem in na Štajerskem. Novomeškemu kapitelju inkorporirane župnije in dolenski arhidiakon, skupaj s pravnimi osnovami takšnih odnosov je preučil Jože Mlinarič ter sestavil seznam vseh kapitelju pridruženih župnij in vikariatov ter bratovščin z beneficiji (leta 1755 je v ta okvir spadalo kar 133 podružničnih cerkva).

Zaradi njegove vloge je posebno pozornost v obravnavi zaslužil dolenski arhidiakon in nekateri vidnejši arhidiakoni. Tri razprave so obravnavale tri člane kapitlja, ki so se v cerkveno in kulturno zgodovino zapisali na izviran način. Vincenc Rajšp spregovori o novomeškem proštu Polydorju pl. Montagnani, ki je kapitelj vodil v dobi reformacije in protireformacije ter si zaradi svojega delovanja prislužil poseben sloves. O prizadevanju prošta Janeza Andreja pl. Stemberga, da bi dosegel ustanovitev škofije v Novem mestu, piše Ana Lavrič; kot že predhodni poskusi je bil tudi ta neuspešen. Skico za portret Matije Kastelca, uglednega novomeškega kanonika in baročnega književnika, je prispeval Jože Faganel. Podravnatelj semeniške knjižnice iz Gorice Luigi Tavano je pozornost namenil 143 pismom, ki jih je prvi goriški nadškof Karel Mihael Attems (ki je bil v letih 1756–74 tudi novomeški prošt) poslal svojemu prijatelju Francu Ksaverju Tauffererjerju, stišskemu opatu, ter v njih našel vrsto dragocenih informacij o verskem in cerkvenem življenju v stiškem arhidiakonatu. Francoske oblasti so leta 1810 ukinile novomeški kapitelj in podržavile njegovo premoženje. Ponovno je kapitelj zaživel 1831. Razgiban čas od obnovitve do konca druge svetovne vojne sta v besedo prenesla Stane Granda (kapitelj v obdobju med obnovitvijo in začetkom II. svetovne vojne, dodana je priloga z opisom kapiteljskega gospodarstva iz leta 1831) in Andrej Vovko (kapitelj v letih 1941–1945).

Drugi del zbornika, če je ta delitev dovoljena, vsebuje prispevke o posameznih razsežnostih cerkvene navzočnosti v Novem mestu, pri katerem je svoj ugleden delež imel tudi kapitelj. Jože Ciperle je svojo pozornost namenil šolskim ustanovam Katoliške cerkve in še posebej kapiteljski šoli v Novem mestu; o šolarjih pri kapitelju govori tudi listina cesarja Maksimilijana iz leta 1509. Edo Škulj je za zbornik pripravil dva prispevka: v prvem je orisal zgodovino orgel v cerkvi sv. Miklavža (dodanih je 22 prilog z važnimi dokumenti, ki govorijo o šestih orglah, ki so bile doslej postavljene v kapiteljsko cerkev), v drugem je isto pozornost namenil orglam v frančiškanski cerkvi sv. Lenarta (sedanje so četrte; dodanih je trideset dokumentarnih pričevanj). Razprava Barbare Jaki je namenjena kornim klopem v kapiteljski cerkvi, ki jih je leta 1766 oskrbel prošt Karel Mihael Attems. Baročno fresko Marije Snežne v proštijški kapeli je preučil Ferdinand Šerbelj; freska po svoji sestavi in tipičnih značilnostih sodi med redkosti cerkvenega slikarstva pri nas. Pregled glasbenega življenja v obdobju klasicizma in ohranjenih sledov v novomeških arhivih je pripravil Tomaž Faganel. Zadnji prispevek v zborniku je pregled zgodovine navzočnosti in dejavnosti reda kapucinov v Novem mestu, ki so svojo skupnost ustanovili v letu 1658, do 1786, ko so novomeški kapucini dobili odlok o razpustu njihovega samostana, ker naj bi bil »za dušno pastirstvo nepotreben«. Pregled zgodovine je pripravil Metod Benedik.

Celovitemu orisu podobe kapitlja bi dodali še večjo vrednost, poleg kakšnega kronološko zasnovanega, predvsem prispevki s področja umetnostne zgodovine, ki so sicer bili predvideni in na simpoziju tudi predstavljeni, a jih uredniku ni uspelo pridobiti za tisk; v svoji uvodni predstavitvi to

obrazloži. Morda bi enako zanimivo bilo izvedeti, kako je navzočnost kapitlja vplivala na vsakodnevno življenje Novomeščanov in njihovo versko prakso, ali vprašanje, kaj bi ustanovitev škofije v Novem mestu pomenila za razvoj mesta samega in cerkvenega življenja nasploh. Nekaj vprašanj, povezanih s kapitljem in njegovim delovanjem, ostaja torej še za naslednja leta in radovednosti tistih, ki se bodo poglobljali v doslej zbrano gradivo. Mogoče pa je reči, da Dolenjski zbornik 1996 nudi bralcu obilje novih informacij in nam ugledno dolensko ustanovo naredi še bolj domačo in poznano. Tako v določeni meri pomeni nadgradnjo Vrhovčevega zgodovinskega dela iz leta 1891 in hkrati, v skladu z novimi pogledi in možnostmi raziskovalnega dela, odpira vedno nova vprašanja in izzive.

Bogdan Kolar

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1764–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien. 2. zvezek. Ed. Vincenc Rajšp, transl. Aleksandra Serše, Majda Ficko, Marija Grabnar, Vladimir Kološa. Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1996. 328 strani, 19 zvd.

Kot je bilo načrtovano, sta Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Arhiv Republike Slovenije v roku enega leta izdala drugi zvezek jožefinske izmere, ki je za slovensko ozemlje nastala v času od 1784 do 1787 (poročilo o prvem zvezku glej v ZČ, 50/3, 1996, str. 457–459). O nastanku gradiva in njegovi dosedanji uporabi sem razpravljaval v poročilu o prvem zvezku. Tudi drugi zvezek je urejen po istem sistemu in obliki kot prvi.

V drugem zvezku so zajeta mesta in trgi Ljubljana, Vrhnika, Litija, Višnja Gora in Brežice z okolico ter starodavni cistercijski samostan Stična. Obdelane so sekcije 189, 190, 191, 201, 202, 203, 204, 205, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 220. Jožefinska izmera je izdelana v dveh delih. V prvem delu je opis pokrajine po sekcijah v nemškem originalu (transliteracija iz gotice) in slovenskem prevodu (to zamudno delo so izvršno opravili: Aleksandra Serše, Majda Ficko, Marija Grabnar, Vladimir Kološa). Toponomijo posameznih sekcij in seznam (indeks) takratnih in današnjih poimenovanih krajev pa je prispeval vodja projekta Vincencij Rajšp.

Drugi del predstavljajo barvni zemljevidi v originalni velikosti 24 x 62 cm. Devetnajst izredno kvalitetnih reprodukcij kart (zemljevidov) originalov z izredno kartografsko barvitostjo predstavlja pokrajinsko podobo Ljubljanskega barja, Cerknice s Cerkniškim jezerom, dolino reke Krke, področje Višnje Gore, Grosupljega in Trebnjega, dolino reke Mirne ter reko Savo od Litije, Zidanega Mosta, Radeč do Brežic. Sami zemljevidi so vzorni primerki tedaj najsodobnejše kartografije. Jožefinski vojaški zemljevidi na osnovi natančne izdelave posredujejo dragocene podatke o kulturni pokrajini. Tako karte kot priloženi opisi pa predstavljajo dragocen vir za preučevanje številnih vprašanj o preteklosti posameznih področij, od vegetacije do sestave tal, od poselitve do ohranjenosti posameznih kulturnih spomenikov (gradov, cerkva, bivališč), od vremenskih in hidroloških razmer do objektov, pomembnih za proučevanje gospodarske zgodovine. Na dveh primerih bi skušal opozoriti na izredno bogato gradivo, ki ga nudijo tako karte kot opisi. Številni podatki bodo lahko zadovoljili strokovnjake različnih raziskovalnih področij.

Mesta in vasi so na kartah prikazani v miniaturnih tlorisih, ki kažejo ustrezno podobo kraja. Talni načrt Ljubljane z razporeditvijo ulic, oznako posameznih pomembnih objektov (cerkva, samostanov, ostankov obzidja) in predmestij daje predstavo mesta z druge polovice 18. stoletja. Na karti je upoštevan že novi Gruberjev prekop, saj je bil zgrajen neposredno pred mapiranjem. V opisu je posebej navedeno, da je »Ljubljana deželno knežje glavno mesto, kjer so nadškofija s stolnico, deželna hiša, okrožni urad, nato trdno grajene hiše. Mesto je sčasoma dobilo trdno zgrajene zgradbe, edino nekaj hiš v predmestjih je lesenih. Na t.i. Grajskem hribu je stari deželni grad, ki je bil sedež starih deželnih knezov, utrjen je po starem gradbenem načinu, sedaj nenaseljen in namenjen je za mestni zapor. V šentpeterskem predmestju je vojaška kasarna, kjer sta trenutno dva bataljona. Dalje ob reki Ljubljanici je na t.i. Bregu glavni bankalni urad za vso deželo«. Za Gruberjev prekop pa imajo popisovalci naslednje pripombe: »Odvajalni kanal je naprava, s katero so si prizadevali izsušiti bližnje močvirje, da bi preprečili poplave. Most preko tega kanala je na Karlovški cesti 100 korakov dolg, 10 širok, je kamnit in trdno zgrajen. Pod njim je zapornica, ki to vodo zadržuje, da ne bi ob velikih poplavah povzročala škode onkraj Ljubljane. Koristnost in uporabnost tega kanala ni taka kot so glede na porabljena sredstva predvidevali.« Tloris Ljubljane in dodani opisi bi zaslužili podrobnejšo obravnavo strokovnjakov s področja urbanizma in umetnostne zgodovine.

Za proučevanje gospodarske zgodovine na področju, ki ga zajemajo sekcije v drugi knjigi, so upoštevanja vredni naslednji podatki. V okolici Ljubljane je takrat delovalo več raznovrstnih proizvodnih obratov. V Selu je bila suknarna, pri gradu Fužine je bila majhna kovačnica in štirje leseni mlini, v Glincah